

УДК 808.26 – 541.2

С.Ф. Бут-Гусаім

канд. філал. навук, дац., дац. каф. беларускай філалогіі
Брэсцкага дзяржаўнага ўніверсітэта імя А.С. Пушкіна
e-mail: bellingsv@brsu.brest.by

**УЛАСНЫЯ АСАБОВЫЯ ІМЁНЫ
Ў КАНТЭКСТЕ ТВОРАЎ УЛАДЗІМІРА КАЛЕСНІКА**

Разглядаюцца ўжытыя ў творах Уладзіміра Калесніка ўласныя асабовыя імёны, якія з'яўляюцца неад'емным элементам ідэйна-тэматычнага зместу мастацкага тэксту і важным сродкам намінацыі, характарыстыкі і ацэнкі персанажаў і іх стасункаў. Акрэсліваецца дыяпазон сэнсавага і фармальнага вар'іравання онімаў, шматлікія формы якіх выступаюць сродкам стварэння нацыянальнага і рэгіянальнага каларыту ў творах, інструментам перадачы шырокага спектра эмоцый, ацэнак, пачуццяў літаратурных герояў. Асабліва ўвага надаецца асэнсаванню ролі кантэксту ў раскрыцці сэнсавых і эмацыйна-экспрэсіўных магчымасцяў паэтонімаў. Асэнсоўваецца прагматычная роля ўласных асабовых імёнаў як пасведчання нацыянальнасці, узросту, веравызнання, вагі асобы ў грамадстве. Вывучаюцца прагматычныя рэгулятыўныя магчымасці оніма як сацыяльна зададзенага і нацыянальна спецыфічнага сродку рэгулявання міжасабовых адносінаў.

Уводзіны

У адной кнізе ўсходняй мудрасці ёсць думка: «Мінулае заўсёды з намі, і ўсё, што мы сабою ўяўляем, пачынаецца з мінулага. Мы яго стварэнне, і мы жывём паглыблення ў яго. Не разумець гэтага і не адчуваць мінулага азначае не разумець сучаснасці» [1, с. 148]. Узнікаючы вечныя праблемы сэнсу жыцця, прызначэння чалавека на зямлі, У. Калеснік у кнізе «Доўг памяці» можна, праўдзіва, шчыра, пранікліва ўваскрэшае постаці родных і блізкіх людзей ва ўсім іх чалавечым багацці. Ствараючы вобразы тых, памяць пра каго жыве ў сэрцы, пісьменнік умела выкарыстоўвае прагматычны патэнцыял, нацыянальна-культурную інфармацыю, вобразна-выяўленчыя магчымасці ўласных імёнаў. Вялікая сэнсавая і эмацыянальная нагрузка ў творы прыпадае на ўласныя асабовыя імёны ў іх шматлікіх формах.

Для сучаснай лінгвістычнай навукі актуальным з'яўляецца вывучэнне ўзаемасувязі мовы і культуры. Лінгвістычныя даследаванні канца ХХ – пачатку ХХІ ст. дазволілі зрабіць вывад пра тое, што мова вырастае з культуры і выражае яе. Антрапанімічная сістэма мовы – фундаментальны матэрыял для пазнання і раскрыцця характару, псіхалогіі, веравызнання, адметнасцей побыту людзей, якія адносяцца да пэўнай нацыі або рэгіёна. Надзённасць прадстаўленага даследавання вызначаецца тым, што творы брэсцкіх пісьменнікаў уяўляюць вялікі інтарэс з пункту гледжання выяўлення нацыянальна-культурнай спецыфікі. Нацыянальна-культурная інфармацыя акумулюецца ў антрапанімічных адзінках, семантыка якіх прама і непасрэдна адлюстроўвае прадметы, з'явы, якасці, працэсы сучаснай і традыцыйнай духоўнай і матэрыяльнай культуры беларусаў-палешукоў. Аднак культурна афарбаваная антрапанімічная лексіка мастацкіх твораў брэсцкіх аўтараў, як правіла, знаходзіць слабае адлюстраванне ў анамастычных працах. Важна таксама падкрэсліць, што ад ступені вывучанасці лакальных асаблівасцей нацыянальнага іменаслову, ад усебаковага даследавання характару, спецыфікі функцыянавання онімаў у тэкстах розных жанраў залежыць вызначэнне агульнабеларускіх тэндэнцый развіцця сістэмы ўласных імёнаў. Акрамя таго, разгляд анамастычнай прасторы мастацкай прозы брэсцкіх аўтараў можа стаць пачаткам комплекснага вывучэння асаблівасцей анамастыкону беларускай мастацкай літаратуры.

Мэта прадстаўленага даследавання – комплекснае онамапэаэтычнае, лінгвапрагматычнае і лінгвакультуралагічнае апісанне ўжытых у аўтабіяграфічнай прозе У. Кале-

сніка ўласных асабовых імёнаў, якія з'яўляюцца неад'емным элементам ідэйна-тэматычнага зместу мастацкага тэксту. Для дасягнення пастаўленай мэты былі вырашаны наступныя задачы: вылучаны імёны персанажаў, выкарыстаныя ў кнізе ўспамінаў; ахарактарызавана роля структурных кампанентаў літаратурных антрапонімаў і ўплыў кантэксту на фарміраванне плана зместу і стылістычнай афарбоўкі паэтонімаў; выяўлены асноўныя заканамернасці ў выбары і выкарыстанні імёнаў у аўтабіяграфічнай прозе. Мэта і спецыфіка матэрыялу прадвызначылі выбар аналітычна-апісальнага метаду ў якасці асноўнага з выкарыстаннем элементаў параўнальна-супастаўляльнага метаду.

Варыятыўнасць і прагматычная значнасць уласных асабовых імёнаў у аўтабіяграфічнай прозе Уладзіміра Калесніка

Імёны літаратурных персанажаў, з'яўляючыся кампанентам *антрапанімічнай прасторы мастацкага твора*, падпарадкоўваюцца характэрным для *рэальнага антрапанімікону* пэўнай мовы і пэўнага часу заканамернасцям. Як вядома, аўтар у сваім творы па-мастацку ўзнаўляе рэальны свет, і антрапонімы павінны быць максімальна набліжанымі да рэальнасці.

Сродкам стварэння атмасферы мінуўшчыны ў кнізе У. Калесніка з'яўляюцца імёны рэальных асоб, якія ўвайшлі ў гісторыю XX стагоддзя: палітыкаў (*Пілсудскага, Варашылава, Гітлера, Мусаліні, Сталіна, Леніна*), ваеначальнікаў (*Будзёнага, Калчак, Чапаева*), рэлігійных дзеячаў (*Гапона*), мастакоў (*Сальвадора Далі, Гагена, Карла Мая, Клода Манэ, Рушчыца, Хэлмоньскага, Фалата, Вычулкоўскага, Артура Гротгера*), вучоных (*Фрэйда, Маркса, Ніцшэ, Паўлава*), пісьменнікаў (*Броўкі, Глебкі, Танка, Маякоўскага, Радзевіч, Коласа, Купалы*). Рэальныя дзеячы мінуўшчыны – гэта гістарычны «кантэкст» мастацкага палатна, жывое асяроддзе, у якім адбывалася фарміраванне асобы У. Калесніка.

Прозвішчы, імёны, псеўданімы палітычных дзеячаў, пісьменнікаў, мысліцеляў, як адзначае В. Шур, выкарыстоўваюцца як *сродак сацыяльнай тыпізацыі*. «Яны дазваляюць надаць падзеям і фактам, што адлюстроўваюцца ў творы, рысы праўдападобнасці, мастацкай пераканальнасці» [2, с. 25].

Антрапонімы, ужытыя ў творы У. Калесніка, належаць да нацыянальнай беларускай іменаслоўнай сістэмы. Выдзеленыя асабовыя імёны, якія функцыянуюць у разнастайных варыянтах, нясуць інфармацыю пра беларускае лінгвакультурнае асяроддзе XX стагоддзя. У беларускай мове гэтага перыяду захавалася тэндэнцыя да большай разнастайнасці мужчынскіх імёнаў у параўнанні з жаночымі. Антрапанімікон прааналізаванага твора на 89 % прадстаўлены запазычанымі імёнамі, якія ўвайшлі ў айчынны іменаслоў разам з прыняццем хрысціянства. Так, з *грэчаскай* мовы (51 % ад ужытых імёнаў) былі запазычаны імёны *Андрэй, Андрыян, Васіль, Сцяпан, Пётр, Аляксей, Аляксандр, Фёдар, Пілін, Леў, Мікалай, Феафан, Яўген, Арсень, Філат, Кур'ян, Платон, Соф'я, Настася, Алена, Зінаіда, Сцепаніда* і інш., з *лацінскай* (каля 19 %) – *Віталій, Павел, Ігнат, Канстанцін, Кандрат, Ціхан, Севярын, Павел, Роза* і інш. З *яўрэйскай* (каля 19 %) у беларускі іменаслоў увайшлі імёны *Іосіф, Адам, Іван, Міхаіл, Сямён, Давыд, Марыя, Ганна, Альзбэта* і інш. Адзначаюцца імёны *славянскага* паходжання (11 %): *Уладзімір, Уладзіслаў, Станіслаў, Усевалад, Барыс, Людміла* і інш.

Нацыянальная спецыфіка беларускага іменаслову праяўляецца падчас выкарыстання імёнаў як этыкетных знакаў – «сацыяльна зададзеных і нацыянальна спецыфічных сродкаў рэгулявання паводзінаў людзей у сітуацыях устанаўлення, падтрымання і размыкання кантакту камунікантаў у адпаведнасці з іх статуснымі і асабістымі адносінамі» [3, с. 283–284]. Так, да аб'яднання Заходняй Беларусі з Савецкім Саюзам формай наймення суразмоўніка і сродкам выказвання павагі да чалавека (прадстаўніка вышэйшага саслоўя, чыноўніка, настаўніка ў польскай школе, у якой вучыўся Валодзя Калес-

нік) былі спалучэнні імёнаў і прозвішчаў з паказчыкамі сацыяльнага рангавання, напрыклад: «*Прыгожая настаўніца, пані Ядзя, пакружыла галовы ўсім мясцовым панкам*» [4, с. 286]; «*Пані Марыся Явар, маладая жонка пана Цатэвіча, ходзячы першым дзіцем, часта цалавала мяне, лашчыла*» [4, с. 242]; «*Наглядвала за гэтай цырымоніяй пані Сініцына*» [4, с. 101]; «*Кватараваў адзін час упраўляючы лясоў пана Хандзінскага, пузаценькі, з выпешчанай бародкай пан Роўда*» [4, с. 36].

Формы называння *айцец, бацюшка* ў спалучэнні з іменем ужывалі вернікі для наймення святара: «*У царкве бацька меў мажлівасць сустрэць знаёмых, паслухаць пеўчых на клірасе, а часам і пропаведзь айца Віталія*» [4, с. 32].

У народным асяроддзі сродкам выказвання павагі маладзейшага да старэйшага, да шанаванага чалавека засталіся вакатывы *дзядзька, цётка* ў спалучэнні з асабовым іменем, пра што сведчаць успаміны вядомага беларускага вучонага і пісьменніка Уладзіміра Гніламёдава: «*Словы “дзядзьку” і “цётку” (дзядзька і цётка) тут [у палескай вёсцы Пруска] здаўна ўжываліся пры звароце да старэйшага чалавека, і неабавязкова родзіча, і гэта лічылася выяўленнем ветлівасці і прыязнасці. Прускаўцы, як і ўсе ў наваколлі, захавалі даўняе, родавое адчуванне сваёй крэйнасці*» [5, с. 60]. Падобныя формы звароту ўжываліся і ў родным У. Калесніку прыпушчанскім Наднямонні: «*Глядзіце, дзядзька Андрыян, ці ўсё, можна, чаго не хапае*» [4, с. 264]; «*Дзядзька Уладзік служыў да першай вайны ў вайскавай музычнай камандзе*» [4, с. 11]; «*Забралі мы параненага з дзядзькам Мішам*» [4, с. 264]; «*Прычыняецца траўма на старасці год яго маці, цётцы Ганне, жанчыне, якая страціла ў рэвалюцыйнай барацьбе і на вайне ўсіх чатырох сыноў*» [4, с. 138]; «*А я мала што разумеў з гэтай дамашняй калатні і займаў у душы старану прыгожай цёткі Мані*» [4, с. 240].

У савецкія часы паказчыкам павагі да чалавека, а таксама сведчаннем афіцыйнасці ўзаемаадносін з’яўлялася ўжыванне ў дачыненні да асобы *поўнай формы імені ў спалучэнні з іменем па бацьку*. Даследчыкі этыкету адзначаюць, што «на Беларусі імёны па бацьку на *-віч* – з’ява досыць позняя і з’явіліся яны пад уплывам рускай мовы» [6, с. 39]. У кнізе «Доўг памяці» сустракаюцца такія формы іменавання як паказчыкі высокага сацыяльнага статусу чалавека і афіцыйнасці абставінаў, у якіх адбываецца дзеянне. Носьбіты такіх найменняў – партыйныя работнікі, кіраўнікі, настаўнікі савецкай школы: «*Арцюх, напрыклад, ведаў алгебру, геаметрыю і трыганаметрыю таксама грунтоўна, як і наш выкладчык Іван Андрэвіч Агароднікаў*» [4, с. 90]; «*Кумільгом прымчаўся завуч Міхаіл Рыгоравіч Кушалёўскі*» [4, с. 125]; «*Найлепшым настаўнікам у Ярэміцкай школе лічыўся матэматык Мікалай Якаўлевіч*» [4, с. 240]; «*Пазней, у партызанах, Уладзімір Зянонавіч [Царук], баявы і палітычны кіраўнік партызан Стаўбцоўска-Мірскай зоны, любіў прыгадваць той выпадак*» [4, с. 125]; «*На ўсе тры старэйшыя класы сямігодкі працавала трое настаўнікаў: мы з Мішкам ды дырэктар Іван Майсеевіч Хваль*» [4, с. 194].

Як вядома, уласныя асабовыя імёны з’яўляюцца адным з найважнейшых сродкаў стварэння нацыянальнага, рэгіянальнага, гістарычнага каларыту. У кнізе «Доўг памяці» знаходзім многа надзвычай прыгожых беларускіх імён: *Платон, Кандрат, Кур’ян, Севель, Філат, Файфель, Пратас, Сцепаніда, Феафан, Ціхан, Давыд, Севярын* і інш. Такія імёны даваліся дзецям святаром па царкоўным календары. На жаль, многія імёны цяпер архаізаваліся, выйшлі з актыўнага ўжытку. Іх можна сустрэць хіба што ў прадстаўнікоў старэйшага пакалення.

Мадыфікацыі онімаў перадаюць тонкія нюансы чалавечых узаемаадносін. У кнізе У. Калесніка знаходзім багаты россып марфалагічных, лексічных і фанетычных варыянтаў імён, напрыклад: *Андрэй – Андрыян – Андрыянка; Зося – Соня; Уладзімір – Валодзя – Валодзька – Валодзечка; Аляксандр – Аляксандарка – Саша; Міхаіл – Міхась – Міша – Мішка; Іван – Ванька – Янка – Ванюша – Ясь – Ваня; Насця – Нас-*

туся; Алесь – Шура – Шурачка; Юзаф – Ёська – Язэп – Юзік; Марыя – Маня – Марыся – Марыля; Аляксей – Алёша; Антось – Тосік; Сцепаніда – Стэпка і інш. Гэтыя варыянты імён – спосаб адлюстравання статусу асобы ў соцыуме і выражэння шырокага спектра пачуццяў да носьбіта імені.

Перадаючы тонкія адценні чалавечых узаемаадносін, пісьменнік умела выкарыстоўвае прагматычны патэнцыял уласных асабовых імён. А.В. Супяранская адзначае: «У залежнасці ад сацыяльнага асяроддзя адзін і той жа чалавек завецца мноствам спосабаў, і кожная форма яго называння сацыяльная. Памяншальныя, ласкальныя, зневажальныя і іншыя відазмяненні ўласнага імя трэба разумець як розныя прыстасаванні яго да адценняў чалавечых адносін, як акліматызацыю імені ў розных асяроддзях» [7, с. 11]. Прыгадваючы імя бацькі, У. Калеснік адзначае, што яно існавала ў розных варыяцыях у царкоўным календары, у пашпарце, розныя формы імені ўжываліся рознымі па ўзросце і статусе людзьмі: «*На бацьку гаварылі толькі Андрыян. Такое імя яму ўдружыў поп, такога на вёсцы не было. Яно, праўда, выдалася валасному пісару, які выпісваў бацьку папарт, лішне фанабэрыстым, і ён перарабіў яго на Андрэй. З гэтым імем бацька і заставаўся ў дакументах. Андрыян стала яго не то персанальнай мянушкай, не то іменем-табу. Называлі бацьку ў вочы Андрыянам толькі старэйшыя людзі з вёскі, а роўныя – Андрэем, малодшыя – дзядзькам Андрэем. Калі ён афармляў дакументы на рэтмана і даручыў мне ўзяць у ярэміцкага бацюшкі яго метрыку, дык наказаў, каб там стаяла імя Андрэй. Айцец Віталій паступіў дыпламатычна: напісаў Андрэй, а ў дужках Андрыян, У вёсцы ўсе мы, дзеці, былі Андрыянавымі, маці – Андрыяніхай» [4, с. 114].*

Айцец Павел Фларэнскі пісаў: «Імёны гнуткія і ёмістыя, здольныя змясціць сама розныя прыватныя абставіны, у якіх жыве асоба» [8, с. 190]. Дыяпазон пачуццяў, што выражаюцца з дапамогай шматлікіх формаў асабовых імёнаў у беларускай мове, вельмі шырокі. Гэта пяшчота, сяброўская фамільярнасць, насмешка, іронія, спачуванне. Нярэдка такія формы пераставалі быць сродкам выражэння эмоцый і пачуццяў. Варыяцыі антрапонімаў дыферэнцыравалі носьбітаў аднаго і таго імені, неслі інфармацыю пра статус чалавека, выражалі яго ацэнку, станоўчую ці адмоўную: «*Наогул у Сіняўцы была традыцыя здрабняць і распадабняць імёны, каб яны маглі замяніць і прозвішчы, якія з-за эканоміі слоў неахвотна ўжывалі. Распадабнёныя імёны выяўлялі яшчэ індывідуальныя характары ўладальнікаў, напрыклад, самае пашыранае імя Іван у нашай вёсцы мела такія веер мадыфікацый: Іван – гэта нехта салідны, Іванко – так сабе, Іваначко – благоце ці блазан, але Ян, Янко, Ясько, Ясенько – ішлі на поўным сур’ёзе. Біблейскае імя Іосіф мела такія варыянты: Ёсіп, Язэп, Язэбо, Джэп, Язэбачко, Юзік, Юзічак, а Пётр – Пятрук, Пецер, Петрык, Пятро. Калі такіх варыянтаў на ўсіх Іванаў, Язэпаў ці Пятроў не хапала, то дазвалялася ўзмацняць імя родавымі мянушкамі і атрымлівалася Пецер Тарэсін, Пецер Хвелеў, Пецер Базёнаў» [4, с. 34–35].*

Вядома, што ў сферы апелятываў «памяншальна-ласкальныя суфіксы служаць сродкам вар’іравання моўнай экспрэсіі. Праз іх пасрэдніцтва выражаецца ўся складаная гама эмоцый і суб’ектыўных ацэнак» [9, с. 63]. Тэзіс пра шматзначнасць эмацыянальна-ацэначных форм можа быць аднесены і да антрапанімічнага матэрыялу. Напрыклад, розныя эмацыянальна-экспрэсіўныя адценні выражаюць так званыя памяншальна-ласкальныя формы онімаў. У кнізе У. Калесніка адлюстравана народная традыцыя называць дзяцей і падлеткаў імёнамі, якія выражаюць ласку і пяшчоту, напрыклад: «*Ванюша Трафімчык не проста памятаў усе вершы з падручніка царкоўна-прыходскай школы, а тэксты гэтых вершаў жылі ў ім, і ён іх пры выпадку чытаў слухачам і смакаваў характэрна іх складу, выражаў цераз іх самога сябе» [4, с. 52]; «Маці раскавала казку пра Піліпку – сыночка рыбака, якога прывабіла да берагу ведзьма» [4, с. 52]; «З усіх школьных сяброў, якія вымушаны былі спыніцца на сямі класах Ярэміцкай пачатковай*

школы, я найбольш шкадаваў **Косціка** Балабановіча. *Косця падабаўся мне за сілу, цвярозы дасціпны розум і праўдамоўнасць*» [4, с. 60]; *«Шурачка* Бразоўская – філігранная brunетка, што ўмела сябе паказаць і на сцэне ў спектаклі, і саліруючы ў хоры» [4, с. 479].

Розныя значэнні маюць гэтыя варыянты імён, ужытыя ў адносінах да сталых персанажаў. Так, памяншальна-ласкальная форма імені солтыса **Фаніка** выражае сімпатыю і любоў аднавяскоўцаў да рахманага і разумнага чалавека: *«Грамада выбірала чалавека не менш бывалага, разумнага і дасціпнага, толькі куды больш роўнага і дабрадушнага, чым Андрыйн – Фаніка Васілеўскага. Ён умеў тактоўна пагаварыць з “ула-сцю”, не задзіраючыся»* [4, с.13]. Письменнік-філолаг, Уладзімір Калеснік заўважае, што надзвычай моцнай з’яўляецца залежнасць успрымання экспрэсіўнай афарбоўкі формы ад кантэксту ўжывання імені: *«На пратэст Вані Мацко знайшлася яшчэ адна дадатковая, ужо злавесная выкрутка, фактычна пагроза палітычнага характару: “А ён палітычна нявытрыманы, сказаў на Сталіна Ёська!”. Іранічны, нястрыманы ў словах Ваня Мацко сапраўды назваў Сталіна фамільярным чынам – Ёська. Але ў якім кантэксце? Сярод партызан у прыватных размовах праяўляліся настроі прыгнечанасці, выказваліся балючыя недаўменні, што наша армія адступае ды адступае, што баі перакінуліся ажно на Волгу і на Каўказ. Вось тады Іван Мацко і запырэчыў аднаму ныціку, сказаўшы бадзёра: “Не хныч! Наш Ёська задасць яшчэ гэтаму Адольфу пытлю, што той касцей не пазбірае. Папомніш маё слова!”. Але для аматараў адабраць у Мацка наган патрэбны быў капраметуючы факт, і яго спрэпарывавалі, высмыкнуўшы з кантэксту размовы фамільярнае слова “Ёська”. Гэтае вырванае з фразы слова ўключылася ў той афіцыйны кантэкст, дзе было прынята называць Сталіна ўрачыста: **Іосіф** ды яшчэ **Вісарыёнавіч**. І ў такім міжвольным кантэксце фамільярнае **Ёська** набывала пагардлівую ацэнную афарбоўку. Пажангліраваўшы кантэкстам, атрадныя фарысеі прыпісалі Мацку непавагу да правадыра, а гэта азначала палітычную нясталасць і нават ненадзейнасць. У парадку пакарання, канешне, тут можна было адабраць не толькі наган, а і ўсю зброю»* [4, с. 302–303].

Імя здаўна служыла сведчаннем веравызнання чалавека. У кнізе У. Калесніка адлюстравана канфесійная дыферэнцыяцыя антрапонімаў. Гісторыкі адзначаюць, што ўжо з другой паловы X ст. на Беларусі суіснавалі заходні (рымскі, каталіцкі) і ўсходні (візантыйскі, праваслаўны) абрады. Таму побач з праваслаўнымі (візантыйска-грэчаскімі) імёнамі беларусамі ўжываліся і рымска-каталіцкія, якія прыйшлі з лацінскай мовы праз польскую. У кнізе У. Калесніка знаходзім выкарыстанне як праваслаўных, так і каталіцкіх формаў імёнаў. Землякі У. Калесніка, жыхары Сіняўскай Слабады і прынёманскіх вёсак Рудзьма, Ціхова, Бярэзінец, Добрач, Хідры, насілі кананічныя праваслаўныя імёны: **Уладзімір, Васіль, Віталій, Іван, Міхаіл, Фёдар, Мікалай, Феафан, Філат** і інш. Каталіцка-ўніяцкія формы онімаў, як заўважае Калеснік-філолаг, захаваліся ў аснове старажытных **сямейна-родавых мянушак**: *«Бацькаў род называлі **Базёнавымі**, а хто быў той родапачынальнік **Базён** – адказаць не мог ніхто ні ў сям’і, ні ў вёсцы. Ніколі не чуў я расказу пра яго жыццё, і сёння, ведаючы прафесійна лінгвістыку, магу толькі здагадацца, што зыходнае было **Васіль**, вымаўлялася на ўніяцкі лад **Базыль**, а памяншальна-ласкальная форма **База**, сын таго **Базы**, таксама **Васіль**, пры памяншэнні называўся ўжо **Базёнам**... Матчын род называлі **Хвелевымі**, а хто быў той **Хвель** – таксама ні сямейнікі, ні вяскоўцы не ведалі. Не ведалі нават імя, ад якога некалі ўтварылася родавая мянушка, на маёй памяці такіх імён у вёсцы ўжо не было. **Фелікс** – імя каталіцкае ці ўніяцкае, а Сіняўская Слабада ўжо на памяці дзядоў была ўся праваслаўная. Праваслаўны быў і мой дзед па маці Ясь Балабановіч, у якога родавай мянушкай служыла імя нейкага продка **Хвеля**»* [4, с. 114].

Письменнік, апісваючы жыццё сялян прыпушчанскага Наднямоння, уключае ў моўную тканіну твораў народна-дыялектныя формы імёнаў: **Альзбэта, Тодар, Аў-**

гень, Ладымер і інш. Выкарыстаны ў кнізе і формы клічнага склону антрапонімаў, якія шырока ўжываліся ў гаворках, напрыклад: «*Ой, Стэпачко, мусіць ужсо на тым свеце кіну*» [4, с. 353]; «*Валодзю, – гаварыў прафесар, – бяры ключы і пасля заняткаў рабі сабе, што хочаш*» [4, с. 67]. Падобныя формы антрапонімаў – адзін са сродкаў стварэння мясцовага каларыту ў творы.

Антрапанімічная метафара ў прозе Уладзіміра Калесніка

Вучоны і пісьменнік-энцыклапедыст, У. Калеснік часта асэнсоўвае і ацэньвае асобы і падзеі праз супастаўленне з персаналіямі сусветнай гісторыі і культуры. Таму ў кнізе ўспамінаў прадстаўлены *анімы-вобразы*, выкарыстанне якіх заснавана на метафарычным пераасэнсаванні ўласных асабовых імён. У аснове *анамастычнай метафары (антанамазіі)* – імкненне аўтара да супастаўлення з мэтай больш яркай і лакалічнай характарыстыкі героя. Найбольш трапна творца можа выразіць думку, параўнаўшы чалавека з вядомай гістарычнай асобай або літаратурным персанажам, якія сталі ўвасабленнем пэўных чалавечых якасцей і імёны якіх могуць сказаць чытачу больш, чым шматслоўныя гістарычныя і літаратурныя экскурсы.

І.А. Ганчароў ў сувязі з гэтым пісаў: «Каму якая справа была б, напрыклад, да звар'яцелых Ліра і Дон-Кіхота, калі б гэта былі партрэты дзівакоў, а не тыпы, г.зн. люстэркі, якія адлюстроўваюць у сабе бясконцыя падабенствы – у старым, новым і будучым чалавечым грамадстве» [10, с. 108]. У аснове характарыстыкі смелага падлетка-партызана Пейкі Навумчыка, якога забілі фашысты, імя героя рамана Віктара Гюго – мужа папарыжскага свавольніка, які загінуў на барыкадзе падчас паўстання ў Парыжы ў 1832 г.: «*Мой няўрымслівы жывы Пейка ляжаў мёртвым. Схапіў, бедны, у грудзі цэлую кулямётную чаргу, кажушок тапырыўся на спіне павырываюча кулямі поўсцю. Так загінуў Гаўрош атрада Пейка Навумчык. Падлетак упрошваўся хадзіць са мною на сама небяспечныя аперацыі, верыў у маю зорку ўдачы, стаў маім ценем. Цяпер ляжаў мёртвы*» [4, с. 352]. А праз метафару *міні-Мусаліні* трапна акрэслівалася як знешнасць, так і ўнутраная сутнасць выкладчыка-лацініста Матыяшкі – фашыста па перакананнях: «*Маркскізм для яго быў заклітым табу, які збываў мянушкамі, называў нязбыўнай утопіяй*» [4, с. 129]. «*Міні-Мусаліні хацеў выглядаць асобай моцнай, дэманічнай, нават тыранічным індывідам у стылі Штрынера і Ніцшэ*» [4, с. 129], а на справе не заслужыў даверу і аўтарытэту ні ў вучняў, ні ў калегаў, якія параўноўвалі выкладчыка з дзябёлым, распаўнелым Чарлі Чаплінам.

Імёны-вобразы ў творы У. Калесніка не проста раскрываюць грані характару героя, паказанага праз прызму параўнання з вядомай персонай, але і выражаюць эмацыянальныя адносіны да прадмета характарыстыкі, ацэньваюць яго.

Заклучэнне

Аўтабіяграфічная проза брэсцкага аўтара вызначаецца стылістычна матываваным ужываннем антрапанімічных адзінак.

Найважнейшымі рысамі антрапанімікону кнігі Уладзіміра Калесніка з'яўляецца выкарыстанне імёнаў рэальных асобаў (родных, блізкіх людзей), шырокае ўжыванне імёнаў гістарычных дзеячаў, якія фарміруюць фон мастацкага палатна, адпаведнасць сэнсавай нагрукі і формы найменняў герояў словаўтваральным тыпам і мадэлям беларускага антрапанімікону XX ст. Важнай з'яўляецца і наяўнасць каментараяў пісьменніка-філолага, які дае ўдумлівае тлумачэнне паходжання, этымалагічнага значэння, сэнсавай нагрукі асабовых імёнаў і іх шматлікіх формаў, ужытых у розных сферах чалавечага жыцця.

СПІС ВЫКАРЫСТАНАЙ ЛІТАРАТУРЫ

1. Витражи мудрости : афоризмы, крылатые слова, изречения / сост. М. В. Король. – 2-е изд., перераб. и доп. – Минск : Польша, 1991. – 414 с.
2. Шур, В. Онiмы ў творах Якуба Коласа: паказчыкі і актуалізатары дадатковых адценняў значэння / В. Шур // Родн. слова. – 2006. – №. 6. – С. 23–26.
3. Формановская, Н. И. Коммуникативно-прагматические аспекты единиц общения / Н. И. Формановская. – М. : Наука, 1998. – 290 с.
4. Калеснік, У. Доўг памяці / У. Калеснік. – Брэст : Брэсц. друкарня, 2005. – 548 с.
5. Гніламёдаў, У. Уліс з Прускі : раман / У. Гніламёдаў. – Мінск : Маст. літ., 2006. – 382 с.
6. Старавойтава, Н. П. Гісторыя і сучаснасць беларускага слоўнага этыкету / Н. П. Старавойтава // Родн. слова. – 2006. – № 6. – С. 39–42.
7. Суперанская, А. В. Языковые и неязыковые ассоциации собственных имен / А. В. Суперанская // Антропонимика : сб. ст. / под ред. В. А. Никонова и А. В. Суперанской. – М. : Наука, 1970. – С. 7–17.
8. Флоренский, П. Имена / П. Флоренский. – М. : Купина, 1994. – 216 с.
9. Виноградов, В. В. Русский язык (грамматическое учение о слове) : учеб. пособие для вузов / В. В. Виноградов. – М. : Гос. уч.-пед. изд-во М-ва просвещения РСФСР, 1947. – 784 с.
10. Гончаров, И. А. Собрание сочинений : в 8 т. / И. А. Гончаров. – М. : Госполитиздат, 1950–1955. – Т. 8 : Статьи, заметки, рецензии, автобиография, избранные письма. – 1955. – 576 с.

Рукапіс паступіў у рэдакцыю 17.05.2017

But-Gusaim S.F. Proper Personal Names in the Context of Literary Works by Uladzimir Kalesnik

The article analyses the diapason of sense and formal variations of proper personal names, which are an essential element of ideological and thematic content of a literary text and an important means of nomination, characterization and evaluation of the characters in U. Kalesnik's literary works. Special emphasis is given to understanding of the role of context in showing the semantic and emotional-expressive potential of poetonims. The article defines the functions of literary characters' personal names in U. Kalesnik's works.